

Utbrytningsliknande konstruktioner i skånska

AV DAVID HÅKANSSON & HENRIK ROSENKVIST

I både skånska och danska dialekter finns flera konstruktioner som påminner om, men långt ifrån är identiska med, standardsvenska utbrytningssatser. I denna artikel ger vi en bakgrund till dessa utbrytningsliknande konstruktioner och kartlägger den variation som finns i skånska beträffande såväl grammatiska egenskaper (som bl.a. val av subjekt och bisatsinledare) som pragmatisk funktion. Vi tar sedan skillnaderna mellan konstruktionerna som en utgångspunkt för en fördjupad diskussion där vi relaterar de skånska utbrytningsliknande konstruktionerna till andra liknade satsfogningstyper: utbrytningar, presenteringar och konstruktioner med egentligt subjekt. Särskild uppmärksamhet ägnar vi åt en explanativ konstruktion som vi betraktar som en särskild typ av relativ satsfogning.

1 Inledning*

I grammatiska beskrivningar urskiljs vanligen utbrytningen (da. *sætningskløvning*) som en särskild typ av satsfogning. I svenskt standardspråk består denna konstruktion prototypiskt av en kombination av över- och underordnad sats enligt mönstret 'det är X som Y':

(1) Det är bilen som han inte vill sälja. (SAG I: 235)

I traditionellt skånskt talspråk finns flera exempel på satsfogningar som på olika sätt erinrar om utbrytningar, men som inte överensstämmer med den modernsvenska konstruktionen. Några belysande exempel¹ ges i (2):

---

* Huvuddragen av innehållet i denna artikel presenterade vi vid workshopen *Traditionelle ømåls- og østdanske dialekter* vid Köpenhamns universitet i juni 2021. Vi tackar deltagarna för värdefulla kommentarer. Ett särskilt tack vill vi rikta dels till Bjarne Simmelkjær Sandgaard Hansen, dels till en anonym granskare.

¹ Vi översätter samtliga skånska exempel till standardsvenska för att förenkla förståelsen av dem, men framhåller att detta inte innebär att de förekommer i standardsvenskt språkbruk.

- (2) a. så där e ingen kann ria po dåmm (Burlöv)
       'så där är ingen kan rida på dem'
- b. de va hon där starta affären (Landskrona stad)
       'det var hon där startade affären'
- c. där va injen männisja å mol himma (Tottarp)
       'där var ingen människa och malde hemma'
- d. de va säkkstifira ad ja kkomm did (Burlöv)
       'det var sextiofyra att jag kom dit'
- e. där e itt par fålk här inge såsom har fåd pennisjon (Flackarp)
       'där är ett par folk här inne såsom har fått pension'
- f. de va bara såm hon skole øiva me hene (Landskrona stad)
       'det var bara som hon skulle kiva med henne'

Satsfogningarna i (2), som vi tills vidare ska kalla *utbrytningsliknande*, skiljer sig från de standardspråkliga med avseende på matrissatsens subjekt, det utbrutna ledets funktion samt utbrytningsstatsens struktur. I denna artikel ska vi därför närmare presentera en undersökning av utbrytningsliknande konstruktioner i skånska där vi fokuserar på såväl strukturella som pragmatiska aspekter. Våra mål är dels att redovisa den variation som möter i skånska, dels att med utgångspunkt i denna variation diskutera de skånska utbrytningsliknande konstruktionerna i relation till andra liknande satsfogningstyper. Därigenom hoppas vi inte bara kunna bidra till beskrivningen av skånsk dialektal syntax utan också till en bättre förståelse av hur man kan skilja mellan olika utbrytningsliknande konstruktioner mer generellt.

Utbrytningskonstruktioner har rönt stor uppmärksamhet såväl inom teoretisk lingvistik som inom sarspråksforskningen. Svenonius (1998) ger en överblick av utbrytningar i de nordiska språken, och en ingående översikt över tidigare forskning om utbrytningar och andra relaterade konstruktioner ger Søfteland (2014: 47–110) i sin avhandling. På senare år har utbrytningskonstruktionen uppmärksammats bl.a. av Johan Brandtler som i en artikel (2019) diskuterar utbrytning av frågeord med utgångspunkt från svensk empiri och av Marie Herget Christensen som i flera arbeten (2018, 2019, 2020) diskuterar danska utbrytningskonstruktioner utifrån olika perspektiv. I sammanhanget ska också nämnas Kajsa Thybergs avhandling (2020) om olika *det*-konstruktioner i svenska som dock inte behandlar utbrytningar. När det gäller analyser av utbrytningsliknande konstruktioner i dialekterna är det främst

arbeten av Rosenkvist (2007), Håkansson (2012, 2020) och Pedersen (2014,² 2019) som vi har att utgå ifrån.

Materialet som ligger till grund för vår diskussion är hämtat från tidigare studier av traditionellt skånskt talspråk. Ejskær (1964) har i en ingående studie behandlat utbrytningsliknande konstruktioner, och hennes artikel innehåller också en materialsamling som vi har kunnat dra nytta av. Braun (1969) har gjort en kartläggning av olika syntaktiska drag i berättelser av läraren Hans Almgren i Burlöv, och utöver de exempel som hon anför har vi också kunnat utnyttja Ingers (1955) utgåva av berättelserna. Vidare har vi kunnat dra nytta av material från det tidigare Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Det rör sig dels om ett (delvis) otryckt arbete av Walter Åkerlund (1979) där olika talspråksexempel på konstruktioner med *vara* som predikat från Landskrona stad med omnejd redovisas, dels om en förteckning över ”Syntaktiska egendomligheter i Skånemålen” (DAL). Samtliga autentiska exempel återges med uppgift om var de har upptecknats.³ I avsnitt 4 diskuterar vi en explanativ konstruktion som inte är välbelagd i litteraturen, och där har vi till stora delar konsulterat vår egen språkkänsla. I sammanhanget vill vi framhålla att studier av konstruktioner i traditionella dialekter i regel berikas mycket av intervjuer med dialekttalare och elicitering av de konstruktioner som man är intresserad av. Vi har emellertid ännu inte haft möjlighet att utföra sådana studier, och är därför också osäkra på hur levande några av de skånska konstruktionerna är.

Artikeln är disponerad på följande sätt. Vi inleder med en diskussion av utbrytningen som satsfogningstyp innan vi vänder blicken mot det skånska materialet, först i fråga om strukturella aspekter och därefter i fråga om pragmatiska – i det senare fallet med särskilt fokus på konstruktioner som (2f): sådana kommer vi här och i fortsättningen kalla *explanativa*. Artikeln avslutas med en sammanfattande diskussion.

2. Utbrytningsliknande konstruktioner som satsfogning

Med utbrytning avses en konstruktion ”av typen ’det är X som Y’, där talaren med det utbrutna ledet X uttömmande anger vem eller vad som Y” (SAG I: 235). Detta X kan sägas svara mot en satsdelsfunktion i den underordnade satsen, men det uttrycks inte där. Enligt SAG förutsätter talaren att lyssnaren vet att informationen i den underordnade satsen är sann om någon eller något, men inte om vem eller vad den är sann. Det utbrutna ledet fungerar strukturellt som bundet subjektspredikativ

---

2 Pedersen (2014) är en festskrift som innehåller flera tidigare utgivna artiklar.

3 Vi tackar Mathias Strandberg som har ställt texterna från DAL till vårt förfogande.

till verbet *vara* i matrissatsen, och matrissatsen innehåller dessutom ett expletivt *det* som subjekt. Satsens övriga information ingår i en *som*-inledd underordnad sats, det s.k. utbrytningskomplementet:

- (3) a. Det var min chef som vann tävlingen.
b. Det är rocken som drar in i Skärsåtra.

(SAG IV: 62)

Utbrytningskomplementet har i modern svenska prototypiskt formen av en relativ bisats, och därför betraktar SAG (IV: 514 ff.) utbrytningskonstruktionen som en särskild typ av relativ satsfogning. Likheterna med den relativa satsfogningen kommer bl.a. till uttryck genom att relativsatsen har ett underförstått led med ett korrelerat på samma sätt som en attributiv relativsats (som i nominalfrasen *min chef som vann tävlingen*). I utbrytningskonstruktionen svarar emellertid relativsatsens underförstådda led mot den utbrutna konstituenten.

Det utbrutna ledet fungerar som bundet subjektspredikativ i matrissatsen, och i relativsatsen motsvaras det av ett underförstått nominalt, predikativt eller adverbialt uttryck:

- (4) a. Det var hans bror som skulle komma.
b. Det är framförallt flitig (som) han är.
c. Det var därför att storföretagen tryckte på som beslutet kom så snabbt.

(SAG IV: 514)

Utbrytningskonstruktionens pragmatiska funktion är omdiskuterad, men prototypiskt antas utbrytningskonstruktionen närmare precisera för vem eller vad ett visst sakförhållande gäller när detta sakförhållande förutsätts vara bekant för lyssnaren. Denna användning kommer tydligast till uttryck när utbrytningen används kontrastivt, då talaren framhäver att sakförhållandet gäller om någon annan eller något annat än vad lyssnaren föreställer sig.

- (5) Ni skall stanna, jag vill det! befäller hon mig. Det är *Mathilde* som skall i väg.
(A. Strindberg, *En dåres försvarstal*, s. 139)

I (5) kan det utbrutna ledet (*Mathilde*) sägas hänföra sig till en känd avgränsad mängd, och preciseringen utgör ett val i denna avgränsade mängd. Utbrytningskonstruktionen används dock inte bara kontrastivt för att precisera ett urval, utan

det utbrutna ledet kan också referera till en så liten mängd att någon närmare avgränsning inte är möjlig. Det utbrutna ledet representerar då redan etablerad information (6):

- (6) Petreus ville inte möta henne. Det var *hon* som släppt in polisen i hans bostad.
(G. Hellström, *Den gången*, s. 70)

Det utbrutna ledet kan således referera till olika typer av avgränsade mängder, men ovanstående exempel visar att utbrytningskomplementet alltid innehåller information om ett sakförhållande som förutsätts vara bekant för lyssnaren.

Det kan dock även förekomma att utbrytningskonstruktionen i sin helhet förmedlar ny information, som i (7). Detta är typiskt för nyhetspråk i etermedia och press (för en ingående diskussion, se här Christensen 2018):

- (7) STENUNGSUND: Ännu en arbetsplatsolycka har hänt på Borealis i Stenungsund. Det var *på tisdagsmorgonen* som en anställd skadade sig i armen med en morakniv när han ska skulle skära bort plastband på en kartong.
(*Göteborgs-Posten* 2007-03-16)

De informationsstrukturella villkoren i utbrytningskonstruktionen kan således variera, men de spelar ofta en roll för att skilja mellan konstruktionstyper som på flera sätt erinrar om utbrytningar. Närmast besläktad med utbrytningskonstruktionen är *presentering med relativ bisats*:

- (8) Det var en karl här nere som ville tala med dig.

Precis som en utbrytning innehåller satsfogningen i (8) en relativ bisats som närmare beskriver den fokuserade referenten. Till skillnad från utbrytningen har presenteringskonstruktionen ett korrelat i ”den överordnade satsen [som] inte ingår i en känd avgränsad mängd” (SAG I: 212) – både korrelat och relativsats innehåller ny information (SAG IV: 503). Till presenteringskonstruktionen räknas ibland även andra satser med expletivt *det* som subjekt, och gränsen kan förefalla diffus, särskilt gentemot satser med egentligt subjekt:

- (9) Det satt en karl här som spelade munspel.

I exempel som (9) analyserar SAG den indefinita nominalfrasen som ett egentligt subjekt, medan den i en sats som (8) fungerar som bundet subjektspredikativ efter kopulaverbet *vara*. Gränsen mellan de båda konstruktionerna är alltså flytande, men enligt SAG (III: 405) ”förefaller det ofta naturligt att redovisa nominalfrasen som subjektspredikativ” om ”*vara* har en indefinit nominalfras som bunden bestämning men inte har rumsadverbial.”

I en satsfogning av typen presentering med relativ bisats kan korrelatet alltså fungera som subjektspredikativ, och därmed kan en sådan sats inte självklart parafrastras med en koordinerad konstruktion (10 a) – något som dock är möjligt i konstruktion med egentligt subjekt (10 b), eftersom det egentliga subjektet i den första verbfrasen i en pseudosamordning också kan fungera som subjekt till den senare verbfrasen (SAG III: 405). Det kan vidare noteras att *vilken* inte kan fungera som satsbas i presenteringskonstruktioner, något som däremot är möjligt i satser med egentligt subjekt (se (10 b)), även om detta inte är naturligt i vardagligt talspråk.

- (10) a. Det var en gång en flicka {som/*vilken/*och} hade en elak styvmor.
 b. Det satt en karl här {som/vilken/och} spelade munspel.

Huruvida den relativsatsliknande sekvensen i exempel som (10) är samordnad eller underordnad ansluter direkt till en aktuell diskussion inom nordisk språkvetenskap. I flera sammanhang har det diskuterats huruvida exempel som saknar bisatsinledare (som (2 a) ovan) eller inleds på ett för bisatser icke-prototypiskt sätt (som (2 c) ovan) ska betraktas som varianter av relativa satsfogningar eller som (pseudo)samordningar. Danska förhållanden har stått i centrum för diskussionen (senast av Pedersen 2019), men även sydsvenska förhållanden har uppmärksammats (Håkansson 2012). Vi ska återkomma till denna diskussion i samband med att vi behandlar de utbrytningsliknande konstruktionernas struktur i följande avsnitt.

Det är dock inte bara i pragmatiskt hänseende som relativsatsen i en utbrytningskonstruktion skiljer sig från en relativsats i en presenteringskonstruktion, utan det finns också strukturella skillnader. Prototypiskt inleds de båda visserligen av *som* i standardnära språk, men som utbrytningskomplement kan relativsatsen också, förutsatt att det utbrutna ledet inte svarar mot ett subjekt i relativsatsen, sakna inledare som i (11), inledas av en satsbas som i (12) eller – mera marginellt – när det utbrutna ledet har en betydelse som ’nästan inte’ utgöras av *att* (som i (13)). De tre senare alternativen är omöjliga i presenteringskonstruktioner, vilket illustreras i (14):

- (11) Det var henne {som/Ø} han ville ha en bild av.

(12) Är det i Solna {som/där} din arbetsplats ligger?

(13) Det var knappt {som/att} jag klarade det.

(14) Det var en gång en flicka {som/*Ø/*där/*att} hade en elak styvmor.

Så här långt har vi därmed urskilt tre olika konstruktionstyper som på olika sätt erinrar om varandra:

- A. utbrytningskonstruktioner,
- B. presentering med relativ bisats,
- C. satser med egentligt subjekt.

Alla de tre konstruktionerna har det gemensamt att de i svenskt standardspråk innehåller ett expletivt *det* som subjekt, men därmed slutar också likheterna. Rent strukturellt påminner de första två konstruktionstyperna (A och B) närmast om varandra genom att de båda har en likartad grammatisk struktur; i båda fallen fungerar ett subjektspredikativ som bunden bestämning till verbet *vara*, och de skiljer sig därmed från den sista konstruktionstypen (C) som istället har ett egentligt subjekt som bunden bestämning. De predikativa leden har dock olika form i konstruktionstyperna A och B. I utbrytningskonstruktionen kan predikativet vara såväl indefinit som definit, och det får sin form från den position i den relativa bisatsen som det utbrutna ledet svarar mot. I en presentering med relativ bisats måste däremot det aktuella satsledet alltid bestå av en indefinit nominalfras. Jämför utbrytningen i (15) med presenteringen i (16):

(15) Det var {en av sina bröder/Leif/mig} som hon mötte.

(16) Det var en gång {en flicka/*flickan/*jag} som hade en elak styvmor.

Dessutom har relativsatsen i utbrytningskonstruktionen alltså en större repertoar av inledare (se (11)–(13)), och i satser med egentligt subjekt är någon relativsats givetvis inte obligatorisk.

De tre konstruktionerna skiljer sig också pragmatiskt vad beträffar informationsstrukturen: både predikativet och relativsatsen innehåller ny information i en presenteringskonstruktion, medan predikativet i utbrytningskonstruktionen ingår i en

känd avgränsad mängd samtidigt som relativsatsen – åtminstone prototypiskt – innehåller information om ett sakförhållande som förutsätts vara bekant för lyssnaren.

3. De utbrytningsliknande konstruktionernas struktur i skånska

I detta avsnitt ska vi närmare granska de utbrytningsliknande konstruktionernas struktur med utgångspunkt från skånsk empiri. Det blir då först och främst tydligt att subjektet kan variera. Till skillnad från i svenskt standardspråk har de utbrytningsliknande konstruktionerna inte alltid ett expletivt *det* som subjekt i skånskan utan även *där* (18) och *här* (19) kan sägas ha en motsvarande funktion:

- (17) a. å de va dänn ja hadde sitt (Burlöv)
'och det var den jag hade sett'
- b. de e bara fole-hona som tar övär (Landskrona)
'det är bara fyllehundar som tar över'
- c. de va tinjhused där brände (Dalby)
'det var tingshuset där brann'
- d. de va i sju år ad ja bode ude i Ågarp (Burlöv)
'det var i sju år att jag bodde ute i Åkarp'
- (18) a. där va nån tjyppte hused (Lund)
'där var någon köpte huset'
- b. å där va nåd såmm slo hann ti marken (Burlöv)
'och där var något som slog honom till marken'
- c. ja, där va många männisjor där reste ti dänn (Ystad)
'ja, det var många människor där reste till den'
- d. där va många såsom to vann (Bara)
'där var många såsom tog vatten'
- e. där va nåd spöga å hållt leverne (Burlöv)
'där var något spöke och höll leverne'
- (19) a. här e så många bagare tjör åmkrinj nu (Borrie)
'här är så många bagare kör omkring nu'
- b. här va meed fålk såsom låu te Nels-Jýnns (Burlöv)
'här var mycket folk såsom låg till Nils-Jöns'
- c. här e åw de släjted inu å bor här (Bara)
'här är av det släktet ännu och bor här'

Vad beträffar exemplen i (17), som alla har *det* som subjekt, kan det konstateras att matrissatsen kan innehålla såväl en definit (*dänn, tinjhused*) som en indefinit nominalfras (*fole-hona*) eller en prepositionsfras (*i sju år*). När nominalfrasen är indefinit framgår det också explicit av sammanhanget att denna refererar till en känd avgränsad mängd. För (17 b) är kontexten att spritlagren har länsats på grund av strejk, och många av invånarna i Landskrona far därför före påsken över till Köpenhamn för att dricka och köpa sprit. Den indefinita nominalfrasen *fole-hona* refererar därmed till en känd avgränsad mängd av möjliga sundsresenärer.

Möjligheten att på detta sätt variera bestämningens form skiljer satser med *det* som subjekt från satser med *där* eller *här* i matrissatsen. De senare konstruktionerna verkar inte tillåta en definit nominalfras i matrissatsen, utan det är nästan undantagslöst indefinita nominalfraser som uppträder i denna position. Exempel (19 c) innehåller dock en prepositionsfras, *åw de släjted* 'av det släktet', som betecknar en viss grupp av personer; i detta fall kan man anta att prepositionsfrasen fungerar som attribut till ett orealiserat indefinit pronomen (*några av det släktet*).

Som vi såg i förra avsnittet skiljer sig utbrytningskonstruktionerna från andra liknande konstruktioner i standardsvenskan genom att det utbrutna ledet inte enbart behöver bestå av en indefinit nominalfras. Denna skillnad gör att vi vill analysera exempel med *det* som subjekt som entydiga utbrytningskonstruktioner i skånskan, medan exempel med *där* och *här* istället svarar mot presenteringskonstruktioner eller satser med egentligt subjekt. För en sådan analys talar också det faktum att relativsatsen har ett annat informationsvärde i exempel med *det* i jämförelse med exempel med *där* eller *här*. I exempel med *det* innehåller relativsatsen information som kan förutsättas vara bekant för lyssnaren, medan relativsatserna i satserna med *där* och *här* i matrissatsen istället förmedlar ny information:

- (20) Här åppe ve Springarens där ska va många begravna. De va i en farsot di dö i bonntvis, å di hadde ånte plass te dåmm i tjarregåren; de talte prosten åmm.
(Burlöv)
'Här uppe vid Springarens där ska vara många begravna. Det var i en farsot de dog i buntvis, och de hade inte plats till dem i kyrkogården; det talade prosten om.'
- (21) Männ där va en prässt i Brågarp, såmm hidde Lonndius (Burlöv)
'Men där var en präst i Brågarp som hette Londius'

Både exempel (20) och (21) är hämtade från berättelser av läraren Hans Almgren i Burlöv (Ingers 1955). I (20), som har *det* som subjekt i matrissatsen (*De va i en farsot*'), berättar Almgren om en gammal begravningsplats i Burlöv, och relativsatsens information (*di dö i bonntvis*) är därför redan etablerad; farsoter innebär ju ofta att många avlider. I (21) används *där*-satsen för att föra in en ny deltagare i en berättelse, och relativsatsen representerar på detta sätt ny information (vilket för övrigt också gäller för korrelatet *en präst i Brågarp*).

Som vi såg i förra avsnittet inleds en relativsats i en standardsvensk utbrytning normalt med *som* även om andra inledare också är möjliga. Så är fallet även i skånskan, men till skillnad från standardsvenskan fungerar bisatsinledande *där* i skånskan inte som satsbas, alltså med satsledsfunktion i bisatsen, utan som subjunktion. Det blir tydligt genom att *där* i skånskan också kan inleda subjektlösa relativsatser på samma sätt som *som*:

- (22) de va hon där starta affären (Landskrona)
'det var hon där startade affären'

Vidare kan det konstateras att *att* inte bara kan inleda ett utbrytningskomplement när det utbrutna ledet har betydelsen 'nästan inte' som i standardspråket, utan också när det utbrutna ledet svarar mot ett annat adverbialt led (som i (23)). Marginellt kan *att* användas även i andra sammanhang (som i (24); se vidare Håkansson 2020):

- (23) ja kan ente si viked aur de va ad de brände (Hjärnarp)
'jag kan inte säga vilket år det var att det brann'

- (24) de e kånstia ho`ed ad di kan ha (OSD: 177)
'det är konstiga huvud att de kan ha'

Vad beträffar relativsatsen i en presenteringskonstruktion inleds den i standardsvenskan normalt med *som*. Inledning med *som* är möjligt även i skånskan (se exempel (21) ovan), men också andra typer av inledare förekommer. För det första kan – precis som var fallet med utbrytningskonstruktionerna – subjektlösa relativsatser inledas med *där* i presenteringskonstruktioner som exempel (18 c) ovan visar. Vidare kan relativsatsen inledas med *såsom*, i några fall i kombination med *ad* 'att':

- (25) där e holl tvarrt övor stien såsoåmm ad vanned rännor ijännom, så kallad
(Burlöv)
'där är hål tvärt över stigen såsom att vattnet rinner igenom, så kallat'

I tillägg till ovanstående inledningsmöjligheter förekommer också att presenteringskonstruktionerna innehåller en relativsatsliknande struktur som inleds med *å* 'och' eller saknar inledare. Som vi såg ovan kunde även relativsatser i utbrytningskonstruktioner sakna inledare, men då under förutsättning att det utbrutna ledet inte svarade mot relativsatsens subjekt. I presenteringskonstruktionerna finns ingen sådan begränsning:

- (26) där va tre å ville tjöva de tyed (Lund)
'där var tre och ville köpa det tyget'
- (27) där va en tråll-tjäring sto på kullabarj (Grevie)
'där var en trollkärning stod på Kullaberg'

Enligt den översikt av syntaktiska egendomligheter som återfinns i DAL:s tidigare samlingar är exempel som (26) och (27) vanliga i hela västra Skåne, från norr till söder. Den grammatiska strukturen i satser som dessa har också blivit föremål för mycket diskussion. Vi ska här inte referera den i alla detaljer, men grovt kan två huvudlinjer urskiljas: dels den som i exempel som de ovanstående har urskilt en relativ satsfogning, dels den som har betraktat dem som kongruenskonstruktioner. Det senaste inlägget i diskussionen gör Pedersen (2019) som tydligt driver den senare linjen. Pedersen (2019: 24) nämner att den asyndetiska varianten (dvs. exempel som (27)) "ifølge sin grammatik" kan tolkas både som relativsatser och kongruenskonstruktioner, men argumenterar samtidigt för att endast den senare analysen kan betraktas som uttömmande: "skulle man godtage den relative tolkning, måtte man forklare, hvorfor netop denne relativkonstruktion var uden relativ inleder." Kravet på en uttömmande analys för också Pedersen (2019: 25) till slutsatsen "at man må forkaste de analyser, der ikke kan forklare, at konstruktionerne er begrænset til præsentationsudsagn." Vi delar Pedersens uppfattning att det utifrån strikt grammatiska kriterier är svårt att avgöra hur satser som (26) och (27) ska tolkas (i synnerhet som de främst förekommer i genuina dialekter), men vi vill samtidigt peka på den speciella informationsstruktur som konstruktioner av denna typ har – i tillägg till den grammatiska strukturen. Som vi visade i föregående avsnitt representerar den indefinita nominalfrasen i en presenteringskonstruktion ny informa-

tion, och den relativa bisatsen är central för att närmare beskriva huvudordet i den fokuserade indefinita nominalfrasen. Informationsstrukturen kan därmed bidra med viktiga pusselbitar för att förstå varför konstruktionerna är begränsade till presenteringar: huvudord och bestämning bildar här en starkt sammanhållen enhet med ny information. Att den oinledda varianten är begränsad enbart till presenteringskonstruktioner kan därmed bero på en kombination av grammatiska och informationsstrukturella egenskaper och behöver således inte utesluta en relativ tolkning.

I detta avsnitt har vi från skånsk utgångspunkt behandlat olika utbrytningsliknande konstruktioner. Vår diskussion har givit vid handen att det i skånska är möjligt att skilja mellan utbrytningar å den ena sidan och andra liknande konstruktioner å den andra, med utgångspunkt från matrissatsens subjekt: vi menar att det är enbart i utbrytningskonstruktioner som matrissatsen har ett expletivt *det* som subjekt. Utbrytningsliknande konstruktioner där matrissatsen istället för ett expletivt *det* innehåller ett *där* eller *här* är därmed i egentlig mening inte utbrytningar, utan snarare presenteringskonstruktioner eller satser med egentligt subjekt.

Vidare har vi kunnat visa att relativsatsen i de utbrytningsliknande konstruktionerna har en betydligt större repertoar av inledare i skånskan. I alla typer av utbrytningsliknande konstruktioner kan vid sidan om *som* också *där* som subjunktion inleda relativsatsen. I både utbrytning och presentering kan dessutom relativsatsen inledas av 'att' – i den senare konstruktionen i kombination med 'såsom'. Presenteringar kan också innehålla en relativsatsliknande konstruktion som antingen saknar inledare eller har en inledare som svarar mot 'och'. Dessutom har vi pekat på det faktum att den indefinita nominalfrasen tillsammans med sin bestämning bildar en starkt sammanhållen enhet med ny information.

4. Explanativa konstruktioner

Som vi såg i föregående avsnitt inleds utbrytningskonstruktioner i skånskan med *det* till skillnad från presenteringskonstruktioner som inleds med *där* eller *här*. Bland de *det*-inledda satserna återfinns emellertid en satsfogningstyp som på flera sätt skiljer sig från den prototypiska utbrytningen, även om den delar vissa gemensamma egenskaper. I likhet med utbrytningar finns det ett *det* som subjekt, ett kopulaverb (*vara*) och en relativsats inledd med *som*. Däremot skiljer sig konstruktionen från den prototypiska utbrytningen genom att det inte finns något utbrutet led i matrissatsen.

(28) [Slåss barnen?] Nej, det är som di leker.

(Lombard 1945: 68)

'Nej, det är som de leker.'

- (29) [en marknadsbesökare insomnar; hans hustru vill ge en förklaring]
Det e inte som han e full, det e som han e trött (Lombard 1945: 68)
'Det är inte som han är full, det är som han är trött'
- (30) Hvor har du fået de kagerne fra? Det er som jeg selv har bagt.
(Bornholm; Pedersen 2014: 241–242)

Den grammatiska strukturen i exempel som (28)–(30) är inte självklar, men som vi nämnde tidigare kommer vi att beteckna dem som *explanativa* och inkludera dem i vår diskussion av utbrytningsliknande konstruktioner. Vad den geografiska utbredningen anbelangar kan explanativa konstruktioner beläggas såväl i skånska som i andra sydsvenska dialekter, och de förekommer också i bornholmsdialekt (Bergman 1942, Lombard 1945, Jörgensen 1970, Rosenkvist 2007, Pedersen 2009, 2014: 241–242, 2019). Den geografiska utbredningen är dock svår att bestämt fastställa. Bergman (1942) och Lombard (1945) anger emellertid att konstruktionen är sydsvensk, och också Rosenkvist (2007) menar att den explanativa konstruktionen främst förekommer i södra Sverige. Pedersen (2014: 241–242) ger exempel från Bornholm, vilket indikerar att konstruktionen hör hemma i en sydsvensk och öst-dansk dialektal kontext, även om den exakta utbredningen alltså återstår att avgöra.

Konstruktionen har en förklarande funktion – Pedersen (2014: 241) använder den danska termen *eksplikativ*, och vi talar alltså om *explanativa konstruktioner* för att referera till typen. Konstruktionen har tidigare inte studerats i detalj, och vår framställning här ska ses som ett försök att relatera den explanativa konstruktionen till andra utbrytningsliknande konstruktioner. Eftersom konstruktionen är fullt levande har vi inte enbart utgått från äldre belägg i litteraturen, så som i ovanstående avsnitt, utan vi har också kunnat anlita vår egen språkkänsla i analysen.

Pragmatiskt har den konstruktion som vi kallar explanativ alltså en förklarande funktion; talaren upplyser lyssnaren om att ett visst skeende eller en viss situation inte ska tolkas på det sätt som kanske ligger närmast till hands, utan det finns istället en annan tolkning som talaren vill framhäva. Till skillnad från en prototypisk utbrytning uttrycker alltså relativsatsen inte ett känt sakförhållande, utan tvärtom förmedlar den ett nytt innehåll som förmodas vara okänt för lyssnaren. På detta sätt påminner den explanativa utbrytningen om presentering med relativsats, men till skillnad från denna konstruktion innehåller matrissatsen inget led som presenteras. Den explanativa konstruktionen kan därmed sägas vara situationsbunden i den meningen att den typiskt yttras i en situation där en viss handling eller ett visst objekt

har en oklar status. I detta avsnitt ska vi först beskriva konstruktionens syntaktiska karaktäristika i korthet för att därefter gå över till att presentera ett försök till analys.

4.1 Syntaktiska karaktäristiska i korthet

Vad beträffar matrissatsens subjekt kan det noteras att detta måste utgöras av ett *det*. Till skillnad från en reguljär utbrytning där *det* är klart expletivt pekar *det* i en explanativ konstruktion på ett led i kontexten och är alltså deiktiskt, vilket bl.a. framgår av att *det* kan byggas ut med bestämningar (se diskussion nedan). Ett *där* eller *här* kan möjligen på grund av detta inte fungera ensamt och ersätta *det*; på denna punkt skiljer sig inte den explanativa konstruktionen från andra utbrytningsliknande konstruktioner i skånskan.

(31) Det är som vi själva har bakat.

(32) {Allt det/Det där} är som vi själva har bakat.

(33) *Där är som vi själva har bakat.

I en reguljär utbrytningskonstruktion betraktas utbrytningskomplementet som en relativsats, och utbrytningskonstruktionen betraktas därför som en särskild typ av relativ satsfogning (SAG IV: 514). Att även den explanativa konstruktionen är en typ av relativ satsfogning framgår genom att komplementsatsen kan vara subjektlös:

(34) Det är som ska slängas.

Vad gäller relativsatsens inledning kan det konstateras att den variation som i övrigt finns i skånska utbrytningskonstruktioner saknar motsvarighet bland de explanativa konstruktionerna, som alltså endast kan inledas med *som*:

(35) Det är {som/*där/*att} vi själva har bakat.

Vidare är det inte möjligt att utelämna *som* i relativsatsen – även om relativsatsen har ett utsatt subjekt (se (36)). På detta sätt erinrar relativsatsen i en explanativ konstruktion om en appositionell relativ bisats (SAG IV: 511ff.), vars korrelat är den föregående satsen. Appositionella relativsatser (se (37)–(38) nedan) associeras emellertid med skriftspråk och formellt talspråk, och inleds med *vilket* (SAG IV:

493), men de kan i talspråk också inledas med *som*. På samma sätt som i explanativa konstruktioner är detta *som* obligatoriskt:

- (36) Det är {som/*Ø/*vilket} vi själva har bakat.
 (37) Emma vill bli agronom, {som/*Ø/vilket} Per redan är.
 (38) Emma vill bada i kanalen, {som/*Ø/vilket} också Robert vill.

I (37) och (38) syftar alltså det relativa *som* på respektive huvudsats, och kan inte utelämnas. Detta är en intressant likhet som vi återkommer till nedan.

I den explanativa konstruktionens matrissats är det vanligt att ett satsadverbial uppträder. Ett sådant adverbial anger i regel modalitet, men det kan även vara negerande eller fokuserande.

- (39) Per haltar, men det är {nog/bara/inte} som han låtsas.

Relativsatsen kan däremot inte innehålla något motsvarande satsadverbial:

- (40) *Per haltar, men det är som han {nog/bara/inte} låtsas.

Den explanativa konstruktionen har således på denna punkt rakt motsatta egenskaper i jämförelse med den protypiska utbrytningen, där det utbrutna ledet inte gärna kan svara mot ett ensamt satsadverbial (41), medan ett sådant däremot kan förekomma i relativsatsen (som i (42)):

- (41) *Det är {nog/bara/inte} som Caroline har varit i Paris.

- (42) Det är i Paris som Caroline {nog/bara/inte} har varit.

I jämförelse med den reguljära utbrytningen utmärker sig också den explanativa konstruktionen på så sätt att matrissatsen inte innehåller någon bunden bestämning som svarar mot underförstått led i relativsatsen – det finns alltså inget utbrutet led. Relativsatsen i en explanativ konstruktion behöver överhuvudtaget inte ha ett underförstått led, även om det kan förekomma. Jämför på denna punkt (43) med (44)

och (45). Till skillnad från den reguljära utbrytningen kan inte heller det underförstådda ledet i en explanativ konstruktion svara mot vilket satsled som helst, vilket (46–47) visar.

(43) Håller mormor på att dränka hunden? Nej, det är som hon badar den.

(44) Vilken fin lampa! Ja, det är som min chef vann (*den) igår.

(45) Var kommer alla äpplen från? Det är som (*de) föll ned i stormen.

(46) Har ni köpt henne ett piano? *Nej, det är som mormor gav det.

(47) Har hon köpt ett piano? *Nej, det är som har hittat det.

I (43) finns alltså inget led som är underförstått i relativsatsen, medan ett direkt objekt har utelämnats i (44) och ett icke-agentiellt subjekt i (45). Dessa exempel visar också att det är obligatoriskt att utelämna dessa satsled i de respektive satserna. Att indirekta objekt och agentiella subjekt däremot inte kan utelämnas visas av (46) och (47).

Exempel som de ovanstående indikerar alltså dels att det kan finnas ett underförstått led i relativsatsen i en explanativ konstruktion, dels att det finns starka begränsningar på vilken syntaktisk funktion ett sådant underförstått led kan ha. Vi ska återkomma till denna fråga i nästa avsnitt.

Den explanativa konstruktionen påminner rent strukturellt om den reguljära utbrytningskonstruktionen, men som vi har visat här har den också ett antal syntaktiska egenskaper som tydligt visar att den är en specifik konstruktion, och som skiljer den inte bara från reguljära utbrytningar, utan också från presenteringskonstruktioner och från satser med egentligt subjekt.

4.2 Ett försök till analys

I föregående avsnitt visade vi att matrissatsens subjekt i en explanativ konstruktion skiljer sig från matrissatsens subjekt i en reguljär utbrytning. Medan subjektet i den senare konstruktionen är renodlat expletivt utgörs det i den förra av ett utpekande, deiktiskt *det*. Den fråga som uppstår som en följd av denna observation är givetvis vad matrissatsens subjekt i den explanativa konstruktionen i så fall syftar på.

Vi noterade i diskussionen om de pragmatiska egenskaperna att den explanativa konstruktionen ofta är situationsbunden, och att konstruktionens själva tema i regel

är en handling eller ett objekt i kontexten. Vi tolkar denna omständighet som att *det*-subjektet faktiskt refererar till antingen ett event eller ett objekt i kontexten, och denna referent kan, men måste inte vara, språkligt realiserad. När *det* syftar på en verbfras (se SAG IV: 54) refererar det alltså till EVENT, men det kan också ha en mer avgränsad syftning och referera till OBJEKT. Om ett direkt objekt ingår som del i det EVENT som matrissatsens subjekt syftar på kan det dock stå kvar i relativsatsen (som i *Det är som hon badar den*). Direkta objekt och icke-agentiella subjekt som utgör det OBJEKT som matrissatsens subjekt syftar på motsvaras däremot av ett underförstått led i relativsatsen (som i *Det är som jag själv har bakat* och *Det är som ska slängas*).

Möjligheten att underförstå olika led i en explanativ konstruktion erinrar om möjligheten att utelämna fundament i deklarativa huvudsatser i svenskan. SAG (IV: 43) framhäver också att ”fundament i deklarativa huvudsatser kan utelämnas förutsatt att det är redundant i sammanhanget.” En sådan fundamentlös sats kan ha ungefär samma pragmatiska effekt som en explanativ konstruktion – de kan båda fungera som repliker på samma yttrande, som i (48). I den första replikvarianten saknar den deklarativa huvudsatsen ett fundament som svarar mot satsens direkta objekt, medan den andra replikvarianten utgörs av en explanativ utbrytning. Vi antar i det fallet att relativsatsens objekt är koreferent med matrissatsens subjekt och utelämnat.

- (48) Vilka goda kakor!
 a. Har vi själva bakat.
 b. Det är som vi själva har bakat.

En central fråga är därmed inte bara vad *det* syftar på i en explanativ konstruktion utan också hur kopplingen mellan matrissatsens subjekt och relativsatsen etableras. När det gäller reguljär utbrytning så är en möjlig analys att det utbrutna ledet står i en initial position i relativsatsen, motsvarande ett topikaliserat led i en huvudsats. Lindahl (2017: 90ff) antar till exempel att ett utbrutet led i en vanlig utbrytningskonstruktion har flyttat till en position ovanför *som*, vilket illustreras i (49):

- (49) Det var [RELATIVSATS [en lampa]_{DO} som min chef vann ____{DO} på tävlingen igår].

Ett argument för en sådan analys är att satsled inte tycks kunna flytta från en bisats till huvudsatsens initiala position – den konstruktion som kallas satsfläta – om bi

satsens initiala position är fylld med något annat led (för en utförlig diskussion, se Lindahl 2017).

En standardanalys i modern minimalistisk teori (Koenen & Zeilstra 2017: 185ff) är att direkta objekt och icke-agentiella subjekt genereras som komplement till huvud verbet i verbfrasen. Det innebär att dessa två typer av satsled syntaktiskt sett är lika varandra. Agentiella subjekt och indirekta objekt intar däremot en högre strukturell position, ovanför verbfrasen, och detta förhållande kan möjligen ge ledtrådar till varför bara direkta objekt och icke-agentiella subjekt kan utelämnas i explanativ konstruktion.

När det gäller den explanativa konstruktionen finns det som vi har visat syntaktiskt sett två huvudvarianter. Om matrissatsens subjekt syftar på ett OBJEKT tycks ett direkt objekt eller ett icke-agentiellt subjekt, vars ursprung är objektspositionen i relativsatsen, saknas helt, medan inget satsled lämnas orealiserat om matrissatsens subjekt syftar på ett EVENT. Denna omständighet leder till slutsatsen att matrissatsens subjekt (*det*) måste länkas till det relevanta satsledet för att göras kontextuellt aktivt, och att satsledet genom denna länkning kan utelämnas.

Mot denna bakgrund föreslår vi som en preliminär analys att satsled i en explanativ konstruktion lämnar sin objektsposition (både direkta objekt och icke-agentiella subjekt härrör från denna position) i relativsatsen och flyttar till huvudsatsens fundamentsposition, via bisatsens initiala position. I bisatsens initiala position koindexeras satsledet med den relativa inledaren för att i fundamentspositionen koindexeras med *det*. Satsledet kan därmed underförstås i relativsatsen. I (50) redovisar vi analysen mer formellt – koindexeringen med *goda kakor* illustreras med ett nedsänkt index (i).

(50) Vilka [goda kakor]_i!

Det_i ___DO_i är [RELATIVSATS ___DO_i som_i vi själva har bakat ___DO_i].

Pedersen (2014: 241) menar att exempel från Bornholm (se 30 ovan) bör betraktas som relativa, eftersom det finns ett underförstått korrelat till *som* (*det er (nogle) jeg selv har bagt*); vi antar en liknande förklaring för exempel (19 c). Vår analys av explanativa konstruktioner som refererar till OBJEKT överensstämmer helt med Pedersens hypotes. Däremot antar vi att också explanativa konstruktioner som syftar på EVENT är relativa – subjektet i matrissatsen etablerar då direkt en förbindelse med bisatsens inledande *som*, och det egentliga korrelatet till *som* är i dessa fall det EVENT som är aktuellt i kontexten (se 51). I appositionella relativsatser har *som* en liknande funktion, som vi har sett ovan.

(51) [Per haltar.]_i

Det_i är [RELATIVSATS som_i han låtsas].

På rent grammatiska grunder är det svårt att fastställa om *som*-satsen i exempel som (51) verkligen är relativ, men konstruktionens pragmatiska funktion är densamma i (50) och (51), och vi menar därför att de ska analyseras på samma sätt.

Givetvis vill vi understryka att vidare empiriska undersökningar kan komma att leda till revideringar av denna första analys, och det finns naturligtvis också teoretiska frågor som kvarstår att lösa.

5. Avslutande diskussion

I skånska möter vi en rik variation när det gäller olika konstruktioner som påminner om den standardsvenska utbrytningen, och en stor del av denna variation har motsvarigheter i danska dialekter. Vi har med hjälp av syntaktiska och pragmatiska kriterier kunnat visa att skånska utbrytningsliknande konstruktioner med *det* som subjekt kan motsvara standardsvenska utbrytningar: det utbrutna ledet kan bestå av flera olika typer av led, relativsatsens information antas vara känd, och om relativsatsen saknar subjekt är en bisatsinledare obligatorisk. När det gäller skånska presenteringskonstruktioner har matrissatsen ofta *där* eller *här* som subjekt, och ledet i matrissatsen tillhandahåller tillsammans med relativsatsen information som inte tidigare är känd. Dessutom kan bisatsinledare saknas i en presenteringskonstruktion, även om subjektet saknas i den underordnade satsen, och till skillnad från satsers med egentligt subjekt kan presenteringskonstruktioner inte parafraseras med koordinerade konstruktioner.

Vi har vidare diskuterat en särskild typ av utbrytningsliknande konstruktion i skånska som vi har kallat *explanativ* och visat att denna är en specifik konstruktion med särskilda syntaktiska och pragmatiska egenskaper, även om den på ytan kan påminna om den reguljära utbrytningen. En viktig skillnad är att *det* i en explanativ konstruktion syftar på ett OBJEKT eller ett EVENT i kontexten, och alltså är deiktiskt, och en annan utmärkande egenskap är att direkta objekt och icke-agentiella subjekt, men inga andra satsled, kan underförstås och alltså inte uttrycks varken i bisatsen eller i matrissatsen.

De traditionella skånska dialekterna har liksom andra dialekter utjämnats under de senaste decennierna, och det är oklart huruvida alla de konstruktioner vi har diskuterat här fortfarande är levande, och huruvida det finns talare som upprätthåller de distinktioner som vi har funnit i arkivmaterial och tidigare arbeten. I framtida studier rörande dessa konstruktioner (möjligen med undantag för den explanativa

konstruktionen) bör en sådan frågeställning prioriteras, eftersom noggrann utfrågning av informanter förmodligen utgör en viktig förutsättning för mer exakta analyser.

Litteratur

- Bergman, Gösta 1942: Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket. *Arkiv för nordisk filologi* 56. 125–250.
- Brandtler, Johan 2019: The Question of Form in the Forming of Questions. The meaning and use of clefted *wh*-interrogatives in Swedish. *Journal of Linguistics* 55(4). 755–754.
- Braun, Ann-Christine 1969: Om syntaxen i en skånsk dialektal text. Uppsats framlagd vid professor G. Lindblads trebetygsseminarium i nordiska språk vid Stockholms universitet vårterminen 1969. Otryckt.
- Christensen, Marie Herget 2018: Nyhedskløvningen. *Nydanske Sprogstudier* 55. 9–39.
- Christensen, Marie Herget 2019: *Kløvninger – hvad er det det er? Danske sætningskløvningers struktur, funktion og brug*. Ph.D.-afhandling. Københavns Universitet.
- Christensen, Marie Herget 2020: Adverbielle kløvninger i dansk. *RASK – International Journal of Language and Communication* 51. 1–16.
- DAL = Syntaktiska egendommeligheter i Skånemålen. DAL acc. nr. 23674. Otryckt. Ingår i samlingarna från Dialekt- och ortnamnsarkivets tidigare bibliotek i Lund, tillgängligt via Institutet för språk och folkminnen.
- Ejskjær, Inger 1964: Nogle ejendommeligheder ved relativkonstruktioner i danske øsmål og i skånsk. *Acta Philologica Scandinavica* 26. 109–152.
- Håkansson, David 2012: Relativkomplex eller pseudosamordning? Om relativsatsliknande konstruktioner utan *som* i sydsvenskt talspråk. *Språk & stil* NF 22(2). 62–92.
- Håkansson, David 2020: ”Det är sällan att jag dricker kaffe”: om utbrytningskonstruktionen från ett sydsvenskt perspektiv. *HumaNetten* 44. 147–161.
- Engers, Ingemar 1955: Berättelser av läraren Hans Almgren i Burlöv. *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 78. 1–32.
- Jørgensen, Nils 1970: Syntaktiska drag i svenska dialekter. En bibliografisk översikt. Lund: Studentlitteratur.
- Koeneman, Olaf & Hedde Zeiljstra 2017: *Introducing Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lindahl, Filippa 2017: Extraction from relative clauses in Swedish. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lombard, Alf 1945: Sydsvenska och uppsvenska. Bidrag till en jämförelse mellan två former av svenskt riksspråk. *Arkiv för nordisk filologi* 60. 1–72.
- OSD = *Ordbok över Sveriges dialekter*. Band 1. Häfte 3. ³Arsa–¹Back. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet.
- Pedersen, Karen Margrethe 2014: *Struktur og variation. Udvalgte artikler udgivet i anledning af 70-årsdagen den 11. april 2014*, redigeret af Lena Wienecke Andersen, Asgerd Gudiksen & Henrik Hovmark. København: Universitets-Jubilæets danske Samfund.
- Pedersen, Karen Margrethe 2019: Grammatisk analyse af to dialektale konstruktioner: *der var mange (og) var glade ved det*. *Danske Talesprog* 19. 1–36.
- Rosenkvist, Henrik 2007: An Introduction to the South Swedish Apparent Cleft (SSAC). *Nordlyd* 34. 239–250.
- SAG = Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Svenonius, Peter 1998: Clefts in Scandinavian. An Investigation. *ZAS Papers in Linguistics* 10. 163–190.
- Søfteland, Åshild 2014: *Utbrytingskonstruksjonen i norsk spontantale*. Oslo: Institutt for lingvistiske og nordiske studier.
- Thyberg, Kajsa 2020: *Det-konstruktioner i bruk: en systemisk-funktionell analys av satser med icke-referentiellt det i modern svenska*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Åkerlund, Walter 1979: Nutida svenskt talspråk. Försök med nytt material, nya synpunkter, nya metoder. Tillämpning här på verben ”vara” (va) och ”är” (e) med en individuellt stark begränsning. Otryckt. Ingår i samlingarna från Dialekt- och ortnamnsarkivets tidigare bibliotek i Lund, tillgängligt via Institutet för språk och folkminnen. [S. I–XI, 1–243 i tryck. Lund: Ekstrands.]

David Håkansson
Institutionen för nordiska språk
Uppsala universitet
david.hakansson@nordiska.uu.se

Henrik Rosenkvist
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
henrik.rosenkvist@svenska.gu.se